

קדושים

בפשטות יש לומר, שהמשך מאמר ר' יוחנן לא נאמר להלכה כ"א כדברי אגדה בחומר עון גזילה, ולכן לא הביאם הרמב"ם, שאין זה ענינו של ספר יד החזקה – ספר הלכות – להביא כל הדרשות ע"ד חומר איסור גזילה.

אבל בדברי הרמב"ם מוכח דס"ל ש' מאמר ר"י ד"כל הגזול כו'" להלכה נאמר¹, שהרי בהמשך למאמר זה כותב (ובפרט – באותה ההלכה), ואעפ"כ אם לא היתה הגזילה קיימת ורצה הגזול לעשות תשובה ובא מאליה והחזיר דמי הגזילה תקנת חכמים היא שאין מקבלין ממנו אלא עוזרין אותו ומוחלין לו כדי לקרב הדרך הישרה על השבים וכל המקבל ממנו דמי הגזילה אין רוח חכמים נוחה ממנו².

היינו שהרמב"ם הביא מאמר זה לא (רק) לבאר חומר איסור גזילה³ (ולהעיר

א. כתב הרמב"ם: "כל הגזול את חבריו שוה פרוטה כאילו נוטל נשמתו ממנו שנאמר: כן ארחות כל בוצע בצע את נפש בעליו יקח". ולפי פשוטו, מקור הדברים הוא מאמר ר' יוחנן בבבא קמא⁴.

אבל בגמ' שם ממשך: "ואומר: ואכל קצירך ולחמך [יאכלו] בניך ובנותיך ואומר: מחס בני יהודה אשר שפכו דם נקי בארצם ואומר: אל שאל ואל בית הדמים על אשר המית את הגבעונים", ומפרש בגמ' "מאי ואומר, וכ"ת נפש ידי' אבל נפש בני ובנותיו לא, ת"ש בשר בני ובנותיו, וכ"ת הני מילי היכא דלא יהיב דמי אבל היכא דיהיב דמי לא, ת"ש מחס בני יהודה אשר שפכו דם נקי בארצם, וכ"ת הני מילי היכא דקעביד בידים אבל גרמא לא ת"ש אל שאל ואל בית הדמים כו".

וצ"ב למה לא הביא הרמב"ם ההמשך, שהגזול כו' כאילו שופך גם דם בניו ובנותיו, ואשר איסור זה הוא גם בחמטן, ואף בגרמא?⁵

הביאו כל המשך הגמ': ברי"ף הביא אחרי הפסוק הראשון (כן ארחות גו') "ואומר אל שאל ואל בית הדמים על אשר המית את הגבעונים מאי ואומר וכי תימא הני מילי בידים אבל בגרמא לא ת"ש כו' כאלו הרגן, והשמיט ב' הפסוקים (והביאור) נפש בניו ובנותיו, ומחס בני יהודה (ועד"ז הוא בחדושי תלמיד הרשב"א והרא"ש). וברא"ש (סל"ד) השמיט רק הפסוק דמחמט בני יהודה (שזהו גם ביהיב דמי). וראה לקמן הערה 42.

(10) הובא גם בטושי"ע חר"ם ששנ"ט ס"ג. ויל"ע בזה שלא הביאו אדה"י בשולחנו חלק חר"ם הל' גזילה וגניבה.

(11) ע"ד שכ' בנוגע לאיסורים השייכים לשפ"ד (ספ"א דהל' רוצח ושפירת נפש): "אעפ" שאין לוקין על לאוין אלו מפני שאין בהן מעשה חמורים הם שכל המאבד נפש אחת מישראל כאלו אבד כל העולם כולו". וראה שם פ"ד הט"ו.

(1) ספ"א מהל' גזילה ואבידה.

(2) משלי א, יט.

(3) בדפוסי רמב"ם, "את נפש גו". אבל בכת"י הרמב"ם הוא ככפנים – ראה רמב"ם הוצאת פרענ-קל ובילקוט שינויי נוסחאות שם.

(4) קיט, א.

(5) ירמ' ה, יז.

(6) יואל ד, יט.

(7) ש"ב כא, א.

(8) אינו לשון הפסוק. וראה דק"ס שם – כמה גירסאות בזה.

(9) ולהעיר, שבר"ף ורא"ש סוף ב"ק ג"כ לא

כוונת התוס' היא, דהיות שלפעמים יתכן מצב (שאינו שכיח כלל) שהגזילה מביאה לידי נטילת נשמה (רעב כבד ואין לו במה לקנות), לפיכך נחשב „כל הגזול . . פרוטה כאילו נוטל נשמתו”!

זאת ועוד: כוונת התוס' בזה היא ליישב דברי הגמ' „גדול אונאת דברים מאונאת ממון”, ומפרש ר”א „זה בגופו וזה בממונו” – אע”פ ש„הגזול לחבירו שוה פרוטה כאילו גזל נשמתו”, כי זה ד„הגזול לחבירו כו” – היינו משום ד־פעמים רעב כבד ואין לו במה לקנות אבל יש הרבה בני אדם שאינם חסרים כל כך. ומוכח מזה שס”ל להתוס', שדברי ר”י „כאילו נוטל נשמתו” לא נאמרו בכל גזילה, ואדרבה, אצל „הרבה בני אדם” לא שייך לומר כן, ולכן „גדול אונאת דברים מאונאת ממון . . זה בגופו וזה (רק) בממונו”.

אבל אי אפשר לפרש כן בדברי הרמב”ם, הכותב בפירוש „כל הגזול את חבירו כו”, שמשמעו שזהו בכל האופנים²⁰.

[ובדעת התוס' לכאורה צריך לומר, שלפניהם היתה הגירסא „הגזול לחבירו”, ולא „כל הגזול כו”, וכן הועתק להדיא שם²¹, והא דאמרינן פרק הגזול בתרא הגזול לחבירו כו”].

(18) ב”מ שם.

(19) וכמפורש בריטב”א שם, התם בעני שאין לו אלא אותה פרוטה למזונותיו באותה שעה. וראה נתיבות עולם (להמהר”ל) ח”ב נתיב העושר פ”ב (רכז), סע”ב ואילך, „העני . . חיותו תלוי בו (ומביא מגמ’) וכמ”ש הגזול שוה פרוטה לעני כאלו נוטל נפשו”.

(20) וביק”ד (פכ”ב, ו) הלשון במאמר ר' יוחנן הוא „כל מי שהוא גזול את חבירו כו”.

(21) וכן בתוס' רבינו פרץ שם. משא”כ ב־ריטב”א.

שאם זו היתה כוונת הרמב”ם הו”ל ל־הביאו תיכף בתחילת הלי גזילה, או בסוף, כדרכו בכגון דאין, אלא בקשר לההלכה ע”ד תקנת השבים. ועכצ”ל שס”ל שחומר זה באיסור גזילה („כאילו נוטל נשמתו כו”) הוא ענין להלכה. וא”כ למה לא הביא שזהו גם בחמס וע”י גרמא (וכן, דהוי כאילו נוטל נפשות בניו ובנותיו)?

ב. ויובן זה בהקדים ביאור טעמו של דבר, שהגזול את חבירו שוה פרוטה כאילו נוטל נשמתו. דהנה התוס' כתבו במק”א¹⁵, שהוא „משום דפעמים רעב כבד ואין לו במה לקנות”. והיינו, שדין זה שהגזול את חבירו שוה פרוטה כאילו נוטל נשמתו איירי כשהנגזל חסר „כל כך”, שבמצב של „רעב כבד” ה’ קונה בפרוטה זו¹⁶ חיי נפשו, ונמצא שהגזילה יכולה להביא לידי נטילת נשמה בפועל.

[ומובן, שאין מסתבר כלל לומר, ש־

(12) ע”ד שהוא בטור. וגם בשו”ע אינו בסוף

הסימן אלא קרוב לתחילת הסימן (ס”ג).

(13) ראה לדוגמא: סוף הלי שבת, סוף הלי טומאת צרעת. ועוד.

(14) ומהאי טעמא דוחק לומר, שהרמב”ם הביאו כאן בהמשך להחומרא שבאיסור גזילה שכתב בהלכה שלפניו „ואם גזל עבר בשלשה לאיון”, דלפ”ז הו”ל לאמרו שם בהלכה שלפניו, ואודות תקנת השבים – בהלכה בפ”ע.

(15) ב”מ נח, ב ד”ה זה בגופו (צוין בגליון הש”ס לרע”א ב”ק שם). וראה תוס' רבינו פרץ וחי’ הריטב”א (החדשים) ב”מ שם.

(16) בתוס' ר”פ שם „היינו משום דפעמים הוא רעב ורוצה לקנות בזה לחם”. וראה הערה הבאה.

(17) וע”ד מ”ש אדה”ז בתניא פל”ז (מח, סע”ב). הובא לקמן בפנים) במעלת מצות צדקה דנותן חיי נפשו לה, „הואיל ובמעונו אלו ה’ יכול לקנות חיי נפשו”. וראה גם אגה”ק ס”ד (קו, א).

לצדקה שנחשב כאילו „נותן חיי נפשו לה“, „הואיל ובמעוֹת אלו [שנותן ל- צדקה] ה' יכול לקנות חיי נפשו“ – כי גם לפי ביאור זה אין הפרש בין גזילה לגניבה או שאר אופני לקיחת ממון חבירו, דכיון שמפסיד ממנו שהוא „כמו אחד מחלקיו“ ה"ז „כאילו נוטל נשמתו“.

ג. והנה לכאורה יש מקום לבאר טעם הדבר, ע"פ מ"ש הרמב"ם בהלכות הקודמות²⁷ „התאווה מביאה לידי חימוד והחימוד מביא לידי גזל שאם לא רצו הבעלים למכור אע"פ שהרבה להם ב- דמים והפציר ברעים יבוא לידי גזל שנאמר²⁸ וחמדו בתים וגזלו ואם עמדו הבעלים בפניו להציל ממנו או מנעוהו לגזול יבוא לידי שפיכות דמים“ ועל יסוד זה מוסיף הרמב"ם „כל הגזול את חבירו שוה פרוטה כאילו נוטל נשמתו ממנו“, דכיון שגזול יכול להביא לידי שפיכות דמים, לכן אמרה תורה²⁹ שתיכף משעת הגזילה חל עליו גדר זה ד„כאילו נוטל את נשמתו“.

כלומר: הא ד„כל הגזול כו' כאילו נוטל נשמתו“ אינו מפני שמעשה גזילה זה עצמו מביא לנטילת נשמה בפועל (כשיטת התוס'), דפעמים רעב כבד ואין לו במה לקנות³⁰, אלא מפני שמעשה ה- גזילה יכול להביא לידי מעשה של שפי- כות דמים³¹, ולכן נחשב מעשה הגזילה עצמו כמעשה שפיכות דמים³².

ועוד זאת: לדעת התוס' צריך לומר, דמה שאמרו „הגזול את חבירו . . . כאילו נוטל נשמתו“ הוא לאו דוקא, דהוא הדין בגונב את חבירו שוה פרוטה³³, שהרי טעם זה „משום דפעמים רעב כבד ואין לו במה לקנות“ הוא גם בגניבה, שבכל אופן הרי הוא נוטל נשמתו ממנו. וכ- דמוכח מקושיית התוס' אדברי הגמ' „גדול אונאת דברים מאונאת ממון . . . זה בגופו וזה בממונו“, שהמדובר באונאת ממון, ועכצ"ל שהתוס' ס"ל שגם המאנה את חבירו שוה פרוטה כאילו נוטל נשמתו³⁴.

משא"כ לדעת הרמב"ם, דמזה שסתם הרמב"ם (כלשון הש"ס) „כל הגזול כו'“ (והביאו בה' גזילה), משמע³⁵, שקאי רק בגזילה ולא בשאר אופני לקיחת ממון חבירו.

[וקושי זה ישנו גם אם נפרש בדעת הרמב"ם, שהטעם ד„כל הגזול כו' כאילו נוטל נשמתו“ הוא (כמ"ש במפרשים³⁶) לפי ש„הממון . . . ג"כ נחשב כמו אחד מחלקיו . . . כמו שאמרו חכמים פעמים הרבה הגזול את חבירו שוה פרוטה כאילו נוטל את נפשו . . . הצדיקים³⁷ חביב עליהם ממון שלהם יותר מגופם“ [ובפרט ע"פ דברי רבינו הזקן³⁸ בנוגע

(22) ובריטב"א שם מעתיק מב"ק „כל הנוטל

פרוטה כו'“.

(23) להעיר ממש' שמחות (פ"ב, יא): „כל הגונב הרי זה שופך דמים“. אלא דשם הו"ע אחר, כמו שממשיך „ולא שופך דמים בלבד אלא כאילו עובד עבודת כוכבים וכו'“ (ראה נוסחת הגר"א שם).

(23*) אף שר"ל שדרכו של הרמב"ם רק להעתיק דיני התלמוד בצורתם וכלשונם כאר"א על מקומו (יד מלאכי כללי הרמב"ם אות ה').

(24) מהר"ל שם נתיב התשובה פ"ה (קסב, ב).

(25) סוטה יב, א.

(26) פל"ז (מח, סע"ב) – הובא לעיל הערה 17.

(27) שם הי"א.

(28) מיכה ב, ב (בשינוי. ובסהמ"צ ל"ת רסו הובא ככתוב).

(29) וע"ד בא במחתרת (משפטים כב, א וב- פרש"י): או ע"ד בן סורר ומורה (תצא כא, יח וב- פרש"י) שנהרג ע"ש סופו.

(30) ע"ד פ"י הרלב"ג (וראה מצו"ד) משלי שם א, יט). חדא"ג מהרש"א כאן ד"ה נפשו.

(31) וביוק"ר שם „כל מי שהוא גזול את חבירו

— „הא למדת שהמתאווה עובר בלאו אחד וכי“ אלא הוא דבר חדש.

ד. ולכן נ"ל, שהרמב"ם ס"ל, שהטעם ד„כאילו נוטל נשמתו“ הוא לא משום שמעשה הגזילה עלול להביא לידי שפיכות דמים (בפועל), אלא מצד גוף לקיחת „ממון האדם בחזקה“³⁵, בע"כ של הבעלים: לקיחת „ממון האדם בחזקה“ אינה רק פעולה של נטילת ממון חברו, אלא בפעולתו זו הוא מבטל ומפקיע את בעלותו של האדם מעל רכושו, ולכן ה"ז „כאילו נוטל נשמתו ממנו“. ונלמד מהכתוב „נפש בעליו יקח“, שכיון שבעלותו מחפץ זה מופקעת ע"י הגזילה, ה"ז כ"נ טילת נשמתו.

וכלל זה הוא בכל הגזול את חברו שוה פרוטה, בלי חילוק אם חברו עני או עשיר [אלא שאם הוא פחות משה פרוטה, שאין פחות משה פרוטה ממון]³⁶, לא נחשב כ„נוטל את נשמתו“³⁷, כיון שבאופן זה אינו מבטל בעלות על „רכוש“³⁸, ומובן שזהו רק בגזול חברו,

[ולכן דין זה הוא רק בגזילה, כי ה"מציאות של עמידת הבעלים בפניו להציל ממנו או למנוע הגזול, באופן שיבוא לידי שפיכות דמים, היא — „ע"ד הרוב“ — בגזילה, ולא בגניבה]³² ושאר אופני לקיחת ממון.

אבל קשה לפרש כן כוונת הרמב"ם כי:

א) אם כוונת הרמב"ם שהלכות אלו הן המשך של תוכן אחד מענין לענין, דכאשר מעשה אסור אחד מביא לידי מעשה אסור אחר נחשב המעשה הראשון כאילו הוא כולל את המעשה הבא על ידו, אז הול"ל תחילה „כל החומד כאילו גזול“³³ וכיו"ב — בדומה למ"ש „אח"כ „כל הגזול . . שוה פרוטה כאילו נוטל נשמתו“. ומזה שנקט רק הא ד„כל הגזול כו" משמע שזהו ענין מיוחד באיסור גזילה דוקא.

ב) למה נקט הלשון „כאילו נוטל נשמתו ממנו“, ושינה מלשון „שפיכות דמים“ שבהלכה הקודמת?

ג) מאופן חלוקת ההלכות ברמב"ם משמע, דהא ד„כל הגזול את חברו כו" כאילו נוטל נשמתו אינו המשך וסיום ההלכות שלפנ"ו (כבהלכה הקודמת לזו)³⁴

(35) רמב"ם שם ה"ג. וברמב"ם הל' גניבה פ"א ה"ג: אם לקח בגלוי ובפרהסיא בחזק יד אין זה גנב אלא גזול. וראה המשך דברי הרמב"ם שם לענין לסטים מזויין, ושתי הגירסאות ברמב"ם שם ובמפרשים שם. ואכ"מ.

(36) רמב"ם כאן פ"ז ה"ז (וראה פירוש המשניות להרמב"ם מע"ש פ"ד מ"ח — הובא ברדב"ז ונסף משנה הל' מע"ש פ"ח ה"ד).

(37) ראה תורת חיים לב"כ כאן: אבל פחות משה פרוטה לאו ממון הוא ולהכי יליף מקרא דכן ארחות כל בוצע בצע דבצע היינו ממון.

(38) אף שלענין איסור, אסור לגזול גם פחות משה פרוטה, וגם כל שהוא, כמ"ש הרמב"ם בריש הל' גזילה (ה"ב וה"ז). וראה שו"ע אדה"ז חלק ח"מ ריש הל' גזילה וגניבה.

שוה פרוטה מעלין עליו כאילו הרגו" (ושם מובא ע"ז כמה פסוקים לפני הבאת הפסוקים שבגמ' שם).

(32) אינו „ע"ד הרוב“, אף שיכול להיות, וכנ"ל בבא במחירת.

(33) ובפרט שישנו כתוב מפורש (ושהביאו ה"רמב"ם) „וחמדו . . וגזלו“. אלא שיש לחלק (בדוחק עכ"פ) בין חימוד לגזילה, דחימוד „אין בו מעשה“ (רמב"ם שם ה"ט) ולכן לא חל ע"ז גדר „גזילה“ (אף שמביא לידי גזילה), משא"כ מעשה של גזילה שייך להטיל עליו שם „מעשה“ של שפ"ד.

(34) ה"י"ב.

גזילה⁴², דכיון שיהיב דמי, ולא סתם לוקחו בע"כ של הבעלים, אינו מבטל כזה (כ"כ) בעלותו של האדם על ממנו (ואדרבא מכיר בבעלותו ולכן נותן דמים); גרמא – כשגורם למיתה בפועל שהמיתה מתייחסת לו, או כאשר ע"י פעולתו גורם לקפח כל מקור חיותו של השני (כבגבעונים)⁴³.

ולכן לא הביא הרמב"ם פרטים אלה ופסוקים אלה, כי כאן הביא רק מה ש' נוגע לגוף מעשה הגזילה [אפילו גזילה דשוה פרוטה⁴⁴ שהוא דבר השווה בכל (בלי תנאים נוספים)], היינו שכל מעשה גזילה שחל עליו הלאו דלא תגזול, חל עליו גם חומר זה ד', כאליו נוטל נשמתו" מצד גוף לקיחת ממון האדם בחזקה.

ה. ע"פ כל הנ"ל יש לבאר גם דברי הרמב"ם בהמשך הלכה זו, "ואעפ"כ אם לא היתה הגזילה קיימת ורצה הגזולן לעשות תשובה ובא מאליו והחזיר דמי הגזילה תקנת חכמים היא שאין מקבלים ממנו אלא עוזרין אותו ומוחלין לו כדי לקרב הדרך הישרה על השבים וכל ה' מקבל ממנו דמי הגזילה אין רוח חכמים נוחה ממנו".

דלכאורה אינו מובן: הרי בפרק זה לפני כמה הלכות⁴⁵ כבר הביא הרמב"ם ע"ד "תקנת השבים" – דאם, "גזל קורה ובנאה בבירה הואיל ולא נשתנית דין תורה הוא שיהרוס את כל הבנין ויחזיר הקורה לבעלי, אבל תקנו חכמים מפני תקנת השבים שיהי' נותן את דמי' ולא

ולא בגניבה או בשאר אופני³⁹ אונאת ממון⁴⁰.

[ולהרמב"ם לא נכלל זה בהך דבבא מציעא שגדול אונאת דברים מאונאת ממון (דזה בגופו וזה בממנו), שזה רק באונאת ממון ולא בגזול את חבירו].

ועפ"י יש ליישב מדוע לא הביא ה' רמב"ם את המשך דברי הש"ס דקא"ג כ' אנפש בניו ובנותיו של הנגזל וגם בחמס ובגרמא, כי ס"ל להרמב"ם דגוף הדין נלמד רק מהכתוב הראשון, "נפש בעליו יקח", וכוונת ר' יוחנן בהביאו שאר ה' פסוקים היא להוסיף חומרא נוספת ש' שייכת רק בתנאים מסויימים: אם יש לנגזל בנים שאפשר שימותו כתוצאה מגזילה זו⁴¹ – מתייחסת, "מיתתם" לגזול; חידוש מיוחד בחמס שאינו מאותו הסוג ד', כאליו נוטל נשמתו ממנו" כמו ב'

(39) ועפ"י יתוסף ביאור בהפרש שבין תשובה על גזילה (שכ' הרמב"ם בהל' תשובה פ"ב ה"ט), להכפרה כשמוק ממון חבירו (שבהל' חובל ומוזיק פ"ה ה"ט), כמ"ש במפרשים – ראה לח"מ הל' חובל ומוזיק שם. תוס' יוה"כ ליומא פה, ב ד"ה עבירות. וראה לקמן בפנים ס"ה ואילך ובהערה 48.

(40) משא"כ ב"כ הכובש שכר שכירי כאליו נוטל נפשו ממנו" (רמב"ם הל' שכירות פ"א ה"ב. מב"מ קיב, א), שהרמב"ם הביא שם הכתוב (תצא כד, טו), "ואלוי הוא נושא את נפשו", אף שגם שם סמך בגמ' שם (להמ"ד דנפשו של נגזל) עה"פ, כן ארחות כל בוצע בצע את נפש בעליו יקח", כי שם "כאלו נוטל נפשו ממנו" הוא כפשוטו, שהשכיר סומך על שכר זה דהשוכר. וראה בפרטיות בגמ' ופרש"י שם. וראה תניא (שבהערה 17) "מיגיע כפיו . . כל כח נפשו". אגה"ק שם.

(41) ראה רש"י ב"ק שם ד"ה אבל נפש. חדא"ג מהרש"א ד"ה ואומר ואכל.

(42) וכן משמע גם דעת הרי"ף והרא"ש ש' השמיטו חמסן (כנ"ל הערה 9), וראה תוד"ה חמסן – ב"ק סב, סע"א דהא דחמסן הוי כנוטל נשמה הוי אסמכתא בעלמא.

(43) ראה פני' ב"ק שם.

(44) ה"ה.

(*) פרשתנו יט, יג (תוי"כ (ופרש"י) עה"פ, ב"מ סא, סע"א ואילך (ובפרש"י)). תצא כד, טו.

מחילת ממון אין בכחה לבטל זה שמעשה הגזילה היו כנטילת נשמה?

ותמיהה זו מרמז הרמב"ם במ"ש, כל הגזול כו' כאילו נוטל נשמתו ממנו כו' ואעפ"כ כו', כלומר, כיון שמעשה הגזילה נחשב כנטילת נשמה, לכן לכאורה חידוש גדול במה שתקנו חכמים ש"אין מקבלין ממנו".

ובמהשך לזה כותב הרמב"ם כמה פרטים בתקנה זו, כי רק בתנאים אלה יש מקום לתקנה זו, כיון שמעשה הגזילה הוא כנטילת נשמה כדלקמן.

ו. התנאי הראשון הוא, שתקנת ה' שבים נתקנה רק כשאין הגזילה קיימת, אבל אם הגזילה קיימת, מוכרח להשיב את הגזילה אשר גזל.

וטעם הדבר: השבת הגזילה עצמה בכוחה לתקן את העון מעיקרו, משא"כ כשמשלם דמים ולא השיב הגזילה, ה"ה מתקן רק הפסד הממון של הנגזל אבל לא את גוף העבירה [וע"ד שהוא בנוגע להלאו דגזילה, כמוכח מדברי הרמב"ם בריש הל' גזילה בטעם שאין לוקין על לאו דלא תגזול, "שהרי הכתוב נתקן לעשה שאם גזל חייב להחזיר... ואפילו שרף הגזילה אינו לוקה שהרי הוא חייב לשלם דמי וכל לאו שניתן לתשלומין אין לוקין עליו", דכאשר מחזיר גוף ה' גזילה מתקן הלאו (למפרע⁴⁶), משא"כ

יפסיד הבנין⁴⁷, וא"כ צ"ע אמאי כתב ה' רמב"ם פרט זה בתקנת השבים (כשאין הגזילה קיימת) לאחר כמה הלכות ולא כתבו לעיל, בהמשך לתקנת השבים שלא להפסיד הבנין⁴⁸?

וע"פ הנ"ל יש לומר, שזהו לפי שפרטי תקנה זו (כפי שהאר"ך הרמב"ם) – (א) דאיירי רק כשאין הגזילה קיימת, (ב) שהגזול רוצה לעשות תשובה, (ג) ועוד זאת – ש"בא מאליה והחזיר דמי הגזילה", (ד) שלא רק שאין מקבילים ממנו, "אלא עוזרין אותו ומוחלין לו כדי לקרב הדרך הישרה על השבים" – שייכים לגדר הנ"ל באיסור גזילה, דהוי כאילו נוטל נשמתו, מצד גוף מעשה הלקיחה ב"חזקה", בע"כ של הבעלים.

ביאור הענין:

כוונת הרמב"ם בהמשך לשונו בהלכה זו – "כל הגזול כו' כאילו נוטל נשמתו... ואעפ"כ כו'" – יש לומר, שהיא [לא רק לבאר, דכיון שגזילה חמורה כשפ"ד הרי סד"א שתשובת הגזול היא חמורה ביותר, ולכן קמ"ל ע"ד תקנת השבים שהקילו בה – אלא עוד יותר] לבאר עיקרה וגדרה של "תקנת השבים" (כד' לקמן סעיף ו').

דהנה לכאורה יש מקום לתמוה: בנו"ג ע להחזיק ממון שבמעשה הגזילה יש מקום לתקנה זו, שהרי ממון ניתן למח"ל לה מצד הנגזל (וגם יש בכח ב"ד להפ"קיר ממון), אבל כיון שמעשה הגזילה נחשב כנטילת נשמה, איך תיקנו חכמים שיש לוותר על השבת הגזילה, כאשר

46 ראה צפ"ע (הל' תרומות (בהשמטות) נב,

ג. השלמה ע' 63, הובא במפענח צפונות פ"ה סל"ג לד, פ"ג ס"ד. וש"נ.

בצפ"ע שם בביאור דעת הרמב"ם בהל' סנהדרין (פ"ח ה"ב) – דגניבה וגזילה היו לאו שניתן לתשלומין ולא כ' שם דהוי לאו הניתק לעשה. ע"ש. וידועה השק"ט בדברי הרמב"ם. וראה לק"ש ח"י ע' 210. וש"נ.

45 ולהעיר שגם לקמן פ"ב ה"ב (וה"ז ואילך) כתב ע"ד תקנת השבים, כשנתייבשו הבעלים והשביחה כו'. אבל – זה שייך לתוכן הפרק שם באופני תשלומי הגזילה ביאוש או שינוי כו'.

בכל לבבו כו' בבעלותו של חבירו על רכושו ומבטא את חרדתו וכו'⁴⁸, הרי עכ"פ מצדו יש תיקון למעשה נטילת נשמת חבירו.

וזהו שכתב הרמב"ם, דדוקא כאשר "רצה הגזול לעשות תשובה ובא מאליה והחזיר דמי הגזילה", שבוזה מתקן (כלפי עצמו) מעשה הלקיחה בע"כ של הבעלים, אז אמרו חכמים שמפני תקנת השבים אין לקבל ממנו דמי הגזילה, כי רק אז לא יחסר כלום מתיקון העון הלא אפשרי כשאין הגזילה קיימת, והרי ה"גזול" עשה ככל יכולתו לתקן מעשיו [משא"כ אם הגזול לא בא מעצמו לעשות תשובה ולהחזיר דמי הגזילה, לא תקנו שלא לקבל ממנו אף דמי הגזילה (אף אם הנגזל רוצה למחול), כיון שלא עשה ככל יכולתו לתקן מעשה הגזילה שלו].

וענין זה מדגיש הרמב"ם גם בסיום לשונו, ש"עוזרין אותו ומוחלין לו כדי לקרב הדרך הישרה על השבים", שהכוונה בתקנת השבים היא לא (רק) סתם קולא (כהך דבנה קורה בבירה, שחוששים שמא לא יעשה תשובה כלל), אלא (גם) עזר כדי שיתתקן עונו, "לקרב הדרך הישרה על השבים", שישובו באמת ובלב שלם.

ז. ומהלכה זו יש ללמוד הוראה נפלאה ב"תיקון הדעות"⁴⁹ – בעבודה הכללית ד"לקרב הדרך הישרה על השבים": אם בשביל "לקרב הדרך הישרה על

כשמשלם דמי' אינו מתקן הלאו ורק מתקן הפסד הממוץ"⁴⁶.

ולכן, כאשר הגזילה קיימת אפשר לתקן בהשבת החפץ זה ש"כאילו נטל נשמתו ממנו", כי בזה שמחזיר גוף ה"גזילה לבעליו, כמו שהי' לפני הגזילה, הרי כאילו "מחזיר את נשמתו" שנטל ממנו ע"י מעשה הגזילה⁴⁷.

[ורק כאשר בנה קורה בבירה, שאז יש חשש שאם לא יוכל לשלם דמי', לא יעשה תשובה כלל, אז תיקנו תקנה מיוחדת – כי עדיף שעכ"פ ישלם דמי' לתקן הפסד הממוץ, מאשר שלא יחזיר כלל].

משא"כ כאשר "לא היתה הגזילה קיימת", שאז גם כאשר ישלם הדמים – אפשר לבטל מה שנטל את נשמתו ממנו, אזי יש מקום לתקנת השבים, שלא יקבלו דמי הגזול.

ועפ"י יבוארו גם שאר הפרטים הנ"ל: בתיקון מעשה הגזילה יש שני דברים, תיקון העון מצד הנפגע (בסגנון אחר: כלפי הנגזל), ותיקונו מצד הפועל (הגזול). וזה שע"י תשלום דמי הגזול לא נתקן מעשה העון (מה שנטל נשמתו ממנו), ה"ז מצד הנפגע (הנגזל) דכיון ש"לא הוחזר לו חפצו, וחסרה הגזולה, לא בטלה מעשה הגזילה ותוצאותיו (שהלקיחה בע"כ בחזקה ה"ז כנטילת נשמתו); משא"כ כלפי הגזול, כאשר הוא מודה

48) ואולי י"ל שלזה אין מוכרח שירצה את חבירו אלא העיקר שיבא מאליה ולהחזירו. ועפ"י יש לבאר מה שהרמב"ם כאן לא כתב דאע"פ שהחזיר לו ממון צריך לרצות ולשאול ממנו שימחול לו כמו שכתב בהל' תשובה (פ"ב ה"ט).

49) ראה רמב"ם סוף הל' תמורה.

47) בצפ"ע שם מבאר דבגזילה וגניבה אינם מתקנים הלאו למפרע, כיון דהוי דבר הנמשך, שגזילה הוה פעולה נמשכת. ואולי י"ל שזהו רק בנוגע לחסרון ממון של השני, אבל לא בנוגע להענין דכאילו נטל נשמתו ממנו, שהיא פעולה חד פעמית במעשה הלקיחה בע"כ של הבעלים, שזה אפשר לתקן כשמחזיר גוף החפץ. ועצ"ע.

כזה⁵⁰, דכאשר „רצה הגזלן (ש) החוטא נק' גזל אביו ואמו⁵¹“ לעשות תשובה” – הרי הוא ית' משפיל א"ע כביכול לה- אדם החוטא, ועוזר לו ומוחל לו, בכדי „לקרב הדרך הישרה על השבים“,

ואז – כשישראל עושין תשובה – „מיד הן נגאלין“⁵² בגאולה האמיתית וה- שלימה, בקרוב ממש.

(משיחת ש"פ בראשית תשמ"ח)

השבים“ תקנו חז"ל שימחול האדם על ממונו, הרי כ"ש וק"י שההתעסקות לקרב את ישראל לאביהם שבשמים צריכה להיות באופן שברור אצל המתעסק בזה (וגם אצל הזולת) שאין כאן כוונה של ריוח (ריוח גשמי או אפי' ריוח רוחני) אלא כל כוונתו היא לקרב לדרך ה- ישרה. ויתירה מזו, דכאשר ההתעסקות בזה היא גורמת לו „הפסד“ – הפסד גשמי (כמו שהוא כפשוטו בנדו"ד, שאינו מקבל דמי הגזילה שלו) וגם הפסד רוח- ני, שמוריד ומשפיל את עצמו להתעסק גם עם מי ששייך ל„נטילת נשמה“ – הרי דוקא אז רוח חכמים נוחה ממנו.

ומגיד דבריו ליעקב חוקיו ומשפטיו לישראל, שגם הנהגת הקב"ה היא באופן

(50) תהלים קמו, יט. שמו"ר פ"ל, ט. ירושלמי ר"ה פ"א ה"ג.

(51) לקרית האזינו עה, ב. ושם „כמרז"ל (רפ"ו דברכות).“

(52) רמב"ם הל' תשובה פ"ז ה"ה.

קדושים ב

בא בהמשך למש"נ בתחילת פסוק זה "לא תלך רכיל בעמך", והכתוב מסיים ש"לא תעמוד" בחברת הולכי רכיל כי זה יביא ל"דם רעך" – אלא לעמוד ול"התעכב" מלהשתדל בהצלת חבריו (עומד ורואה במיתתו): שלכן מדייק רש"י "לראות במיתתו", כי זהו עיקר החידוש כאן, ש"לא תעמוד" היינו שעומד ורואה מבלי לעשות מאומה.

אבל עדיין אינו מובן המשך לשון רש"י "ואתה יכול להצילו" – דמאי קמ"ל? הרי פשיטא דביכול להצילו קאי – וכי ס"ד דאם אינו יכול להצילו ורואה במיתתו עובר על לאו זה?

ואם כוונת רש"י להדגיש את פעולת ההצלה המתחייבת מלאו זה (שאסור לעמוד ולראות במיתתו אלא חייבים להצילו) – הול"ל "לראות במיתתו" אלא אתה חייב להצילו".

וגדלה התמי: מקורו של פרש"י הוא בתו"כ על אתר ובגמ' סנהדרין, ובשני-הם הלשון "חייב (אתה) להצילו", ואילו רש"י משנה וכותב "אתה יכול להצילו!"

א. על הפסוק: "לא תעמוד על דם רעך" מפרש רש"י: "לראות במיתתו ואתה יכול להצילו" (ואח"כ מביא רש"י דוגמאות לדבר, כדלקמן סעיף ב).

לפום ריהטא משמע שכוונת רש"י כאן היא לפרש התיבות "לא תעמוד על דם רעך" – שהיינו "מיתתו", ולפי זה "לא תעמוד על דם רעך" פירושו, ש"אסור לעמוד ו"לראות במיתתו" כשיכולים להצילו.

אבל לפ"ז קשה – מאי קמ"ל? הרי זהו הפירוש הפשוט של תיבות אלו, כמו שמצינו בהרבה מקומות במקרא, ש"דם" האדם היינו נפשו וחיותו (כמש"נ) "כי נפש הבשר בדם היא", "כי הדם הוא ה"נפש" ומה מחדש רש"י בפירושו ש"דם רעך" היינו "לראות במיתתו"?

לכאורה י"ל, שעיקר חידושו של רש"י הוא בפירוש תיבת "לא תעמוד" (ולא בפירוש "דם רעך") – שאין פירושה עמידה (גשמית) במובנה הפשוט [וכי' דמשמע מפירוש הראב"ע "שלא יתחבר עם אנשי דמים", והיינו ש"לא תעמוד גו"]

(1) י"ט, טז.

(2) אחרי יו, יא (ובפרש"י שם. וראה גם רש"י שם, ד, שם, יד). פ' ראה יב, כג. וראה הנסמן בהערה הבאה.

(3) ודווקא לומר שכוונת רש"י לשלול דם חבורה (שאין עוברים על לאו זה אם לא הציל חבריו מחבורה) – כי פירוש הפשוט ב"דם רעך" היינו נפשו, ע"ד "דמי אחיך" (בראשית ד, י – ורש"י שם מתרגם רק "דמי", ל' רב"ט). וראה נח, ו, ט, "שופך דם האדם" .. דמו ישפך" (ובפרש"י). וישב לו, כב. כו (ובפרש"י). משפטים כב, א (ובפרש"י). ובהרבה מקומות.

(4) ראה גם חזקוני, טור הארוך (ועוד) כאן. וראה רמב"ם הל' דעות רפ"ז.

(5) כתיב"ע כאן "לא תמנע". וראה רש"י סנהדרין עג, א ד"ה לא תעמוד, לא תעמוד עצמך על דמו אלא הצילהו", שם ד"ה קמ"ל, לא תעמוד על עצמך משמע אלא חזור על כל צדדיו שלא יאבד דם רעך".

(6) או "אלא הצילהו" (ראה הערה הקודמת).

(7) עג, א.

(8) ולהעיר, שגם ברמב"ם (הל' רוצח כו, פ"א הי"ד-טו) מדייק "ויכול להצילו". וכי' בשו"ע (ח"מ ר"ס תכז) ושו"ע אלה"ו (הל' נזקי גו"נ ס"ז). אבל